

Степанченко О. О.,
кандидат юридичних наук, докторант
Донецького юридичного інституту МВС України

ТИПОЛОГІЯ ЖЕРТВ ЕТНОРЕЛІГІЙНОГО ТЕРОРИЗМУ ТА ЇХ КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

THE TYPOLOGY OF VICTIMS OF ETHNO-RELIGIOUS TERRORISM AND THEIR CRIMINOLOGICAL ANALYSIS

У статті представлений авторський погляд на типологію жертв етнорелігійного тероризму та здійснений їх кримінологічний аналіз. До підстав типології жертв етнорелігійного тероризму віднесено правовий статус жертви, ступінь взаємодії між злочинцем і жертвою, характер, механізм та ступінь спричиненої жертві шкоди, роль жертви у вчиненому злочині. Визначено практичну цінність типології жертв етнорелігійного тероризму для розроблення системи заходів протидії етнорелігійному тероризму.

Ключові слова: етнорелігійний тероризм, жертва, типологія, кримінологічний аналіз, підстави типології, протидія.

В статье представлен авторский взгляд на типологию жертв этнорелигиозного терроризма и осуществлен их криминалогический анализ. К основаниям типологии жертв этнорелигиозного терроризма отнесены правовой статус жертвы, степень взаимодействия между преступником и жертвой, характер, механизм и степень причиненного жертве вреда, роль жертвы в совершенном преступлении. Определена практическая ценность типологии жертв этнорелигиозного терроризма для разработки системы мер противодействия этнорелигиозному терроризму.

Ключевые слова: этнорелигиозный терроризм, жертва, типология, криминалогический анализ, основания типологии, противодействие.

The article present author's view on the typology of ethnoreligious terrorism victims and conducts their criminological analysis. The author outlines the following bases of typology of ethnoreligious terrorism victims: victim's legal status, degree of interaction between offender and victim, character, mechanism and degree of damage caused, role of victim in the committed crime. The article specified practical value of the typology of ethnoreligious terrorism victims for elaborating system of measures for counteracting ethnoreligious terrorism.

Key words: ethnoreligious terrorism, victim, typology, criminological analysis, bases of typology, counteracting.

Етнорелігійний тероризм є різновидом агресивно-насилницької злочинності, підставою відтворення якої є релігійно-світоглядне та/або етнічне домінування в системах соціально-політичної практики, що досягається через залякування як результат вчинення вбивств, знищення або пошкодження майна, об'єктів природи та злочинів забезпечувального характеру (фінансове, кадрове, інформаційне й інше забезпечення). Комплексне дослідження жертв етнорелігійного тероризму та вироблення методів протидії цьому суспільно небезпечному явищу вимагають застосування різних загальнонаукових методів пізнання, у тому числі типології (типологізації). Вважається, що поняття класифікації та типології хоч і є спорідненими, проте мають суттєві відмінності, що безпосередньо впливає на результати наукового дослідження. Крім того, як підкреслює Е.Р. Сукіасян, проблеми, що вирішуються за допомогою класифікації та типології, є різними [1]. Завданням класифікації є поділ або групування об'єктів пізнання, які входять до його предметної області, за певними класифікаційними ознаками (підставами поділу) з урахуванням їх кількісних характеристик, розповсюдженості цих ознак і їх ієрархічності. Результатом класифікації є класифікаційні групування, що утворюють ряди та ієрархічні рівні, які об'єднуються в класифікаційну систему. Типологія ж є спорідненим із класифікацією методом наукового пізнання, що

формує з ним прямі та зворотні зв'язки. Типологія має найвищий рівень узагальнення. Цей метод наукового пізнання дає можливість розділити та групувати об'єкти пізнання за допомогою узагальненої, ідеалізованої моделі, образу чи типу. Суттєвою відмінністю й перевагою типології над звичайною класифікацією є можливість вивчення суттєвих ознак, зв'язків, функцій, відношень, рівнів організації об'єктів пізнання, які можуть як перебувати в одній «системі координат», так і бути розділені в часі та просторі. Таким чином, на відміну від простої класифікації-групування типологія дає змогу поділити жертв етнорелігійного тероризму на види за ознаками, які причинно й функціонально пов'язані з їх поведінкою та віктимологічною ситуацією загалом. Відповідно, типологічний аналіз жертв етнорелігійного тероризму здатний надати більш глибоке розуміння віктимологічної картини зазначеного виду злочину з метою розроблення комплексних заходів протидії етнорелігійному тероризму та забезпечення міжнародної безпеки. Водночас зазначимо, що типологія базується на класифікаційних ознаках, які оцінюються, аналізуються, порівнюються, на основі чого формуються типологічні групи, які дають змогу поглибити й конкретизувати отримані знання.

Метою статті є вироблення типології жертв етнорелігійного тероризму та здійснення їх кримінологічного аналізу.

Питанням типології жертв злочинів присвятили роботи такі кримінологи, як О.М. Джужа, П.О. Кабанов, Н.Ф. Кузнецова, В.В. Лунєєв, В.І. Полубінський, Д.В. Рівман, М.М. Садеєв, В.О. Туляков та інші. Безпосередньо проблематика типології жертв тероризму порушувалась у статті Т.В. Макарової. Розроблення ж типології жертв етнорелігійного тероризму здійснюється вперше.

У науці не існує єдиного підходу щодо типології жертв злочинів, тому розкриємо власну позицію щодо найбільш суттєвих підстав типології жертв етнорелігійного тероризму. До них, на нашу думку, варто віднести правовий статус жертви етнорелігійного тероризму, ступінь взаємодії між злочинцем і жертвою етнорелігійного тероризму, характер, механізм та ступінь спричиненої жертві шкоди, роль жертви етнорелігійного тероризму у вчиненому злочині.

За *правовим статусом* жертв етнорелігійного тероризму можна визначити такі їх типи: 1) фізичні особи; 2) юридичні особи; 3) національні чи релігійні громади; 3) державні або громадські інститути; 4) держава й суспільство загалом; 5) міжнародна спільнота. Розглядаючи рольову віктимність жертв етнорелігійного тероризму, ми вже демонстрували тенденції віктимізації жертв етнорелігійного тероризму в період 2002–2015 рр. Використовуючи міжнародну статистику за 2015 р., можна визначити подальший процентний розподіл жертв етнорелігійного тероризму залежно від їх правового статусу: на фізичних осіб і їх власність спрямована найбільша кількість терористичних атак – вони стають жертвами в 43% випадків вчинення терористичних актів; державні інституції стали жертвами в 26% випадків, причому 16% припадають на органи поліції, 13% – на армію, 7% – на інші державні установи; жертвами 7% терористичних атак стали приватні юридичні особи; у 4% випадків жертвами терактів стали священнослужителі та релігійні громади [2, с. 24].

Згідно зі статистичними даними безпосередніми жертвами тероризму найчастіше стають фізичні особи. Водночас варто зазначити, що терористи, спричиняючи безпосередню шкоду фізичним особам, також часто опосередковано віктимізують інші категорії жертв. Наприклад, у разі захвату заручників як однієї з досить поширених форм етнорелігійного тероризму Б. Таджиханов вирізняє три різновиди жертв: безпосередню жертву (особа, взята в заручники), опосередковану жертву (особи й органи, яким ставляться вимоги) та співпричетну (причетну) жертву (як правило, державна або інша установа, яка залежно від конкретних обставин повинна брати на себе відповідальність та визначати тактику й стратегію дій для визначення подальшої долі заручника) [3, с. 83–84]. Таким чином, жертвами етнорелігійного тероризму можуть бути одночасно декілька категорій осіб, проте механізм їх віктимізації та шкода, яка їм завдається, будуть різними. Нерідко жертвами етнорелігійного тероризму стають цілі етнічні або релігійні громади, що безпосередньо пов'язано з механізмом групової віктимізації жертв етнорелігійного

тероризму. Водночас жертвою етнорелігійного тероризму можна визнати ціле суспільство або державу через вплив актів тероризму на суспільне й політичне життя, спричиняючи загальну дестабілізацію суспільних відносин і створення ситуації страху серед громадян. Жертви етнорелігійного тероризму охоплюються поняттям масової віктимізації та масового тероризму, який, за твердженням І.Г. Малкіної-Пих, є «досягненням» останньої чверті ХХ ст. [4, с. 432]. Вбачається, що жертвою етнорелігійного тероризму рівною мірою можна визнати також міжнародну спільноту, оскільки характер і суспільна небезпечність дій терористичних угруповань, які на сьогодні приймають форму державного тероризму (формування країн із терористичною ідеологією), беззаперечно ставлять під загрозу міжнародну безпеку.

За *ступенем взаємодії між злочинцем і жертвою* можна виділити такі типи жертв етнорелігійного тероризму, як прямі (безпосередні) жертви етнорелігійного тероризму та непрямі (вторинні, опосередковані) жертви. Визначений типологічний поділ базується на близькості жертв злочину до події теракту й фактичного місця його вчинення. До прямих жертв етнорелігійного тероризму насамперед відносять осіб, які отримали фізичну, моральну чи матеріальну шкоду під час теракту в місці його вчинення. Це можуть бути постраждалі від нападів терористів або вибухів, особи, які стали заручниками терористів, тощо. При цьому зазначена шкода може бути як фізичною, так і матеріальною (наприклад, руйнування майна, що належить фізичній чи юридичній особі) або моральною. У зв'язку із цим Д.К. Хілл відносить до прямих жертв тероризму також свідків (очевидців) теракту, які перебували в локаціях вчинення терактів і хоча фізично не постраждали, однак могли стати жертвою теракту, а також професіоналів або волонтерів, задіяних у ліквідації його наслідків та наданні допомоги постраждалим. Дослідник стверджує, що вказані групи осіб насамперед потребують психологічної допомоги в подоланні психічних травм, отриманих від теракту [5, с. 124]. Коло опосередкованих жертв етнорелігійного тероризму є значно ширшим. Насамперед до непрямих жертв етнорелігійного тероризму варто віднести членів сім'ї, близьких осіб, друзів, колег постраждалих, які, з одного боку, здатні надати суттєву психологічну допомогу прямим жертвам теракту, а з іншого – можуть самі потребувати психологічної допомоги й підтримки для подолання стресу та негативних емоцій, спричинених актом етнорелігійного тероризму. Крім того, за свідченням практикуючих психологів, непрямі жертви етнорелігійного тероризму здатні самостійно продукувати негативні емоції та поширювати їх на інших осіб, тим самим створюючи ще більше коло опосередкованих жертв тероризму.

Непрямими (опосередкованими) жертвами етнорелігійного тероризму також варто визнати державні установи, які терористи намагаються примусити прийняти бажане для них рішення, і в найбільш широкому розумінні – громаду/суспільство, у якому вчинений злочинний акт. Непрямими жертвами

етнорелігійного тероризму стають особи, на перебіг життя яких вплинули події теракту або заходи безпеки/ліквідації наслідків теракту, введені на вказаній території. При цьому жертви етнорелігійного тероризму зазвичай не обмежуються жителями локації вчинення теракту, представниками конкретного етнічного середовища чи релігійної громади, до яких належали потерпілі, а охоплюють суспільство загалом. Максимальне розширення кола опосередкованих жертв етнорелігійного тероризму відбувається за допомогою засобів масової інформації та інших сучасних засобів телекомунікації, які помножують кількість очевидців надзвичайних подій і викликають травмування значної кількості членів суспільства. Викладене дає змогу зробити висновок, що саме спричинення масштабної шкоди непрямим жертвам етнорелігійного тероризму є головною метою лідерів терористичних угруповань, і до них можна віднести ціле суспільство або навіть усю міжнародну спільноту. Водночас варто зауважити, що близькість до місця терористичної атаки не завжди є визначальним фактором щодо ступеня психологічного травмування від неї. Відповідно, далеко не завжди ті особи, які перебувають найближче до місця терористичної атаки, будуть найбільш травмовані. Як зазначає Д.К. Хілл, на ступінь травматизації й інтенсивності психологічних реакцій, спричинених терористичними актами, впливають також біографія жертви, наявність попередніх травмувань від терактів, наявність навичок подолання стресу та безліч інших факторів [5, с. 123].

За характером, механізмом і ступенем спричиненої жертві етнорелігійного тероризму шкоди таких жертв можна поділити на осіб, яким спричинена фізична шкода, осіб, яким завдана матеріальна шкода, та осіб, яким спричинена моральна шкода. Залежно від виду спричиненої шкоди та її інтенсивності різняться й механізми її спричинення.

Фізична шкода від актів етнорелігійного тероризму завжди спричиняється фізичним особам, які є прямими жертвами терористичних атак. Завдана шкода може виражатись у спричиненні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, фізичних страждань або навіть смерті. Заподіяна фізична шкода від актів етнорелігійного тероризму відрізняється за ступенем тяжкості спричинених наслідків (тілесних ушкоджень, присвоєної групи інвалідності), інтенсивністю їх спричинення (часом і способом заподіяння фізичної шкоди), може призводити до необхідності амбулаторного або стаціонарного лікування, фізичної реабілітації тощо.

Матеріальна шкода від актів етнорелігійного тероризму спричиняється як прямим, так і непрямим жертвам цього злочину, які мають різний правовий статус. Ними можуть бути як фізичні чи юридичні особи, так і етнічні або релігійні громади, державні установи чи навіть держава й суспільство загалом. Матеріальна шкода від актів етнорелігійного тероризму може виражатись як у прямих матеріальних збитках (знищення чи руйнування матеріальних цінностей, кошти, необхідні для залагодження фізич-

ної шкоди), так і в упущеній вигоді (наприклад, зниження рівня економічної активності в регіоні через постійну загрозу терористичних атак). Причому матеріальна шкода від етнорелігійного тероризму визначається як для конкретних фізичних чи юридичних осіб, так і для держави або навіть світової спільноти загалом. Так, за даними Глобального індексу тероризму, рівень глобального економічного впливу тероризму в 2015 р. хоча й знизився на 15% порівняно з 2014 р., проте все одно складав вражаючу суму – 89,6 мільярдів доларів США [2, с. 61].

Крім того, необхідно підкреслити, що далеко не завжди матеріальну шкоду від актів етнорелігійного тероризму можна обчислити в грошовому еквіваленті. Наприклад, шкоду від руйнування терористами об'єктів всесвітньої культурної спадщини для досягнення своїх протиправних цілей неможливо прирівняти до певних економічних показників, оскільки такі об'єкти є безцінними й унікальними, а їх руйнування є непоправною втратою як для суспільства, яке їх створило, так і для всієї світової спільноти. Як зазначають О.М. Бандурка та А.Ф. Зелінський, терористичний вандалізм з ідеологічною чи псевдоідеологічною мотивацією є найбільш небезпечним різновидом вандалізму, що набуває міжнародного поширення [6, с. 139]. Найбільш вражаючими прикладами такої терористичної тактики стали демонстративне руйнування в Афганістані двох найбільших у світі статуй Будди (38 м і 55 м заввишки) бойовиками терористичного угруповання «Талібан» у 2001 р., умисний напад та руйнування в 2012 р. в Малі історичних пам'яток у стародавньому місті Тімбукту членами самопроголошеного збройного угруповання «Ансар-ад-Дін», знищення тріумфальної арки, що є пам'яткою кінця II ст., бойовиками радикального терористичного угруповання «Ісламська держава» в м. Пальміра в 2015 р. [7, с. 130–131]. Прикметним є те, що в усіх вказаних випадках руйнування здійснювались радикальними релігійними терористичними угрупованнями ісламського штибу, а їх об'єктами ставали найбільші культурні цінності громад, на які спрямовувалась терористична діяльність. Це доводить, що під час здійснення демонстративних етнорелігійних терористичних актів матеріальна або фізична шкода, завдана прямим жертвам тероризму, часто поєднується з набагато серйознішою моральною шкодою, що завдається суспільству чи світовій спільноті. Руйнування зазначених матеріальних об'єктів є потужним медіатором у досягненні терористами бажаного ефекту, що красномовно характеризує також механізм завдання широкомасштабної моральної шкоди груповим жертвам етнорелігійного тероризму.

Іншим видом шкоди, що завдається актами етнорелігійного тероризму, є моральна шкода, прояви якої дуже різноманітні за механізмом її спричинення, а також залежно від категорії жертви. Попередні міркування вже з достатньою аргументованістю доводять заподіяння дуже значної моральної шкоди як прямим, так і непрямим жертвам етнорелігійного тероризму. Її конкретне вираження полягає не

лише в переживанні окремими фізичними особами або цілими громадами значних моральних страждань, а й у розвитку різних психічних відхилень чи захворювань, спричинених переживанням стресу від терористичного акту. У науковій літературі досить докладно досліджені психічні розлади, пов'язані з травмуванням осіб від різних видів терористичних актів, такі як депресії, різноманітні фобії та посттравматичні синдроми [4, с. 445–463; 8; 9]. Цікавими є також дослідження особливостей прояву зазначених реакцій у дітей і підлітків [5, с. 130–132].

Водночас варто зупинитись на моральній шкоді, що спричиняється прямим жертвам етнорелігійних терористичних атак не самими терористичними угрупованнями, а громадськими й державними інститутами через травмуюче та нерідко недоброчинне ставлення до них. Це явище в правових документах і в науковій літературі отримало назву вторинної віктимізації. Рекомендація № 8 Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів (2006 р.) під вторинною віктимізацією розуміє віктимізацію, яка не є прямим наслідком злочинної дії, а спричиняється реакцією на потерпілого з боку інститутів та окремих осіб [10]. Як зазначає О.М. Клещина, вторинна віктимізація визначається випадками непрямого заподіяння шкоди жертві, пов'язаного зі ставленням до неї соціальної спільноти загалом, осіб із найближчого оточення, персоналу, який із нею працює [11]. Зазначене негативне ставлення до жертв етнорелігійного тероризму може проявлятися не лише в грубому й неухважному ставленні до неї та створенні стереотипу винності, а й у створенні несприятливої для потерпілого правової ситуації щодо доступу жертв до кримінального правосуддя, створення правових можливостей відшкодування збитків та отримання компенсацій. На сьогодні питання забезпечення справедливої компенсації жертвам етнорелігійного тероризму є одним із центральних завдань сучасного міжнародного права та національних законодавств окремих країн.

Ще одним досить неоднозначним видом непрямой моральної шкоди, що завдається суспільству етнорелігійним тероризмом, є надлишковість застосованих антитерористичних заходів. Очевидно, що вказана шкода спричиняється не особисто терористами, однак вона прямо пов'язана із частотою й інтенсивністю терористичних атак, які відбуваються в регіоні, та необхідністю протидіяти цим злочинним проявам із боку офіційної влади. На думку Е. Ереза, результатом затяжної боротьби з тероризмом стає дедалі переважаюче почуття тривоги та невпевненості в суспільстві [12, с. 92], чого й намагаються досягти лідери терористичних угруповань.

За роллю жертви етнорелігійного тероризму у вчиненому злочині можна виділити такі типи жертв: 1) нейтральні жертви; 2) жертви-співучасники; 3) жертви-провокатори; 4) жертви з правомірною поведінкою. У кримінології зазначений критерій типології жертв злочинів також відносять до характеру поведінки жертв [13, с. 164]. Як слушно зазна-

чає В.І. Полубінський, одним із важливих завдань віктимології є визначення закономірностей вибору злочинцем своєї жертви за наявності специфічних відносин між ними, систематизація факторів і передумов, що зумовлюють такий вибір [14, с. 106]. Дослідження феномена етнорелігійного тероризму доводить унікальність відносин між жертвами цього злочину та терористами, що, по-перше, вирізняє жертв тероризму із сукупності жертв інших загальнокримінальних злочинів, а по-друге, значно ускладнює протидію зазначеним злочинним діянням.

Перше місце серед жертв етнорелігійного тероризму посідають нейтральні жертви, або жертви з нейтральною поведінкою, «невинні жертви». Як уже зазначалося, їх вибір не є абсолютно випадковим і часто зумовлюється місцем вчинення терористичних атак (часто це місця масового перебування людей) або підвищеною вразливістю певних категорій осіб до терористичних актів через те, що посягання на них здатне викликати значний суспільний чи міжнародний резонанс.

До другого типу жертв за їх роллю у вчиненні злочину відносять жертв – співучасників етнорелігійного тероризму. До них можна віднести осіб з активною та пасивною формою співучасті. Жертви з активною формою співучасті надають різнопланову (фізичну, матеріальну, організаційну, ідеологічну) допомогу терористам. Перехід активних пособників етнорелігійних терористів у статус жертв відбувається двома шляхами: коли терористи виходять із-під контролю своїх покровителів, вчиняючи проти них терористичні акти, або коли терористи та жертви з активною формою співучасті є членами однієї громади (територіальної, етнічної, релігійної), у якій етнорелігійні терористичні угруповання здійснюють свої атаки, що робить їх прямими чи опосередкованими жертвами цього злочину. За пасивної форми співучасті жертва-співучасник відкрито не виражає свою підтримку або згоду на вчинення теракту, проте через толерантне чи байдуже ставлення до етнорелігійних терористів або через нерозуміння істинної суспільної небезпечності їх діяльності допускає вчинення теракту. Оскільки етнорелігійний тероризм завжди має міцну ідеологічну основу та зазвичай ставить перед собою досягнення високих цілей соціальної справедливості, жертви-співучасники є нерідким явищем.

Говорячи про жертв – співучасників етнорелігійного тероризму, не можна оминати увагою «стокгольмський синдром», або «травматичний зв'язок» – дуже специфічну психологічну реакцію, за якої жертва тероризму переймається нерациональною симпатією до злочинця та виправдовує його дії. Важливим фактором, що стимулює виникнення травмуючого емоційного зв'язку між жертвою етнорелігійного тероризму та злочинцем у випадку захоплення заручників, стає об'єднуюче почуття страху, викликане небезпекою силового штурму, перебуванням у закритому просторі, тривалістю утримання тощо. Об'єднані спільним почуттям страху (кожний зі своїх причин), не маючи вибору, заручники почи-

нають ідентифікувати себе з терористами та в пошуках підтримки переймають їх цінності [4, с. 450]. Як вказує Л.Г. Почебут, емоційна прихильність до терористів може бути дуже сильною та тривати значний час. У зв'язку із цим, як зазначає дослідник, такий стан заручників і спричинена ним поведінка під час антитерористичної операції дуже небезпечні. Відомі випадки, коли заручник, побачивши спецпризначенця, криком попереджував терористів і навіть затуляв терористів своїм тілом. Терорист навіть міг схватитися серед заручників і його ніхто не викривав [15, с. 150]. Хоча зазначені психологічні реакції можуть спричинити надзвичайно негативні наслідки під час проведення антитерористичних спецоперацій та мають бути обов'язково враховані в їх плануванні, психологи вказують, що в багатьох випадках цей синдром допомагав заручникам вижити під час теракту та зберегти психічне здоров'я. Причому в більшості випадків людина не може спрогнозувати або контролювати виникнення цього синдрому: емоції протікають незалежно від волі людини, на підсвідомому рівні [4, с. 454], таким чином перетворюючи її на співучасника етнорелігійного терористичного акту.

До третього типу жертв етнорелігійного тероризму за їх роллю у вчиненні злочину відносять жертв-провокаторів, які своїми активними діями підштовхують терористів до активних дій або створюють сприятливу обстановку для вчинення щодо них теракту. Зазначені дії можуть виражатись не лише в прямому підбурюванні до вчинення терактів, а й у критиці або висміюванні ідеології та цінностей, які сповідують терористи, або навіть у відмові від застосування віктимологічних заходів безпеки. За наявності етнорелігійних конфліктів в активній стадії жертвами-провокаторами можуть бути лідери або ідеологи релігійних чи етнічних громад, їх активісти, а також політичні діячі. Причому своїми діями вони можуть наражати на небезпеку не тільки власне життя, а й цілі громади або народи. Яскравим прикладом провокуючої поведінки стали карикатури на пророка Мухаммеда, надруковані у французькому сатиричному щотижневнику «Charlie Hebdo», які призвели до кровавих терактів у Парижі в січні 2015 р.

До четвертого типу жертв етнорелігійного тероризму за їх роллю у вчиненні злочину відносять жертв із правомірною поведінкою, до яких відносять осіб, яким спричиняється шкода у зв'язку з виконанням своїх професійних чи службових обов'язків. Ними можуть бути представники правоохоронних органів, працівники служб із надзвичайних ситуацій, працівники органів виконавчої влади, представники міжнародних організацій.

Окремим типом жертв етнорелігійного тероризму за роллю у вчиненні злочину варто визнати осіб, які є одночасно і терористом, і жертвою втягнення в терористичну діяльність. Ними насамперед необхідно визнати молодих людей із недостатньо розвинутою громадською свідомістю, а також дітей, які дедалі частіше стають безпосередніми виконавцями етнорелігійних терористичних актів. Хоча точна статистика із цього приводу відсутня, Глобальний індекс тероризму підтверджує тенденцію підвищення частоти використання дітей як терористів, у тому числі як терористів-смертників. Так, наприклад, шокуючим є теракт на Понеділковому базарі в Майдугурі (Нігерія), що відбувся в січні 2015 р., коли внаслідок вибуху бомби, що була закріплена на десятирічній дівчинці, було вбито більше 20 людей [2, с. 54]. Діти та молодь стають ідеальною зброєю в руках терористів, тому підвищена віктимність зазначених вікових категорій осіб має бути врахована під час розроблення заходів віктимологічної профілактики етнорелігійного тероризму.

Підсумовуючи, зазначимо, що як і будь-яка типологія, запропонований поділ жертв етнорелігійного тероризму на типи є певною мірою умовним. Його основною теоретичною цінністю є поглиблення знань про жертву етнорелігійного тероризму у зв'язку з особливостями різних віктимологічних складників (таких як віктимність, віктимогенні фактори, віктимолічна ситуація, механізм віктимізації, психологічні та рольові якості особистості тощо). Головною практичною цінністю типології жертв етнорелігійного тероризму є можливість її використання під час розроблення окремих заходів віктимологічної профілактики та загальної системи заходів протидії етнорелігійному тероризму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сукиасян Э.Р. Классификация или типология? URL: <http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb96/10/fl01.html> (дата звернення: 01.10.2017).
2. Global Terrorism Index 2016. URL: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2017/02/Global-Terrorism-Index-2016.pdf> (дата звернення: 01.10.2017).
3. Таджиханов Б. Уголовно-правовые меры борьбы с терроризмом. – Ташкент, 2003. – 96 с.
4. Малкина-Пых И.Г. Психология поведения жертвы. – М., 2006. – 1008 с.
5. Hill J.K. Working with victims of crime: A manual applying research to clinical practice (Second Edition). URL: <http://www.justice.gc.ca/eng/tp-pr/cj-jp/victim/res-rech/hill.pdf> (дата звернення: 01.10.2017).
6. Бандурка А.М., Зелинский А.Ф. Вандализм. – Харьков: Ун-т внутр. дел, 1996. – 198 с.
7. Юртаева К.В. Кримінально-правова охорона об'єктів культурної спадщини від сучасних загроз тероризму. – Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 3(11). – С. 125–135.
8. Ольшанский Д.В. Психология терроризма. – Санкт-Петербург, 2002. – 286 с.
9. Echeburúa E., Corral P., Amor P.J. Evaluation of Psychological Harm in the Victims of Violent Crime. – Psychology in Spain. – 2003. – Vol. 7. – № 1. – P. 10–18.
10. Рекомендація Rec(2006)8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів: ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 967 засіданні заступників міністрів 14 червня 2006 р. URL: <http://sc.gov.ua/>

uploads/tinyMCE/files/12.%20%D0%A0%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20Rec%20(2006)%208.pdf (дата звернення: 01.10.2017).

11. Клещина Е.Н. Виктимизация как категория криминологического учения о жертве преступления. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2012/Pravo/5_102501.doc.htm (дата звернення: 01.10.2017).

12. Erez E. Protracted War, Terrorism and Mass Victimization: Exploring Victimological/Criminological Concepts and Theories to Address Victimization in Israel. Large-scale Victimization as a Potential Source of Terrorist Activities: Importance of Regaining Security in Post-Conflict Societies. – Amsterdam, 2006. – P. 89–102.

13. Криминология: учебник для студентов вузов / науч. ред. Н.Ф. Кузнецовой, В.В. Лунеева. 2-е изд., перераб. и доп. – Москва, 2005. – 630 с.

14. Полубинский В.И. Фундаментальные и прикладные начала криминальной виктимологии: монография. – Москва, 2010. – 227 с.

15. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология. – Санкт-Петербург, 2012. – 236 с.